

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОСОФІЇ ТА СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА**

**ЄДНІСТЬ НАВЧАННЯ І НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ –
ГОЛОВНИЙ ПРИНЦИП УНІВЕРСИТЕТУ**

**Матеріали звітної науково-практичної конференції
викладачів, докторантів та аспірантів
Факультету філософії та суспільствознавства**

20-21 травня 2020 року

**Київ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2020**

УДК 378.091.3+001.8](063)
ББК 74.480.278я431
Є 34

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Вченою радою факультету філософії та суспільствознавства
(протокол № 9 від 30 червня 2020 року)*

Редакційна рада:

- І. І. Дробот* – декан факультету філософії та суспільствознавства, доктор історичних наук, професор;
Т. П. Глушко – заступник декана факультету філософії та суспільствознавства з наукової роботи, доктор філософських наук, доцент;
В. Д. Бондаренко – завідувач кафедри культурології, доктор філософських наук, професор;
Н. Г. Мозгова – завідувач кафедри філософії, доктор філософських наук, професор;
С. А. Крилова – завідувач кафедри філософської антропології, доктор філософських наук, професор;
Л. В. Долинська – завідувач кафедри психології, кандидат психологічних наук, професор;
С. І. Тицький – завідувач кафедри історії та філософії історії, кандидат історичних наук, доцент;
Л. М. Дерман – завідувач кафедри дизайну та реклами, кандидат філософських наук, доцент.

Є 34 Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету. Матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів та аспірантів факультету філософії та суспільствознавства (20-21 травня 2020 року) / ред. рада І. І. Дробот (голова) та ін. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. – 112 с.

Тексти друкуються у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст статей та коректність наведених посилань.

УДК 378.091.3+001.8](063)
ББК 74.480.278я431

СЕКЦІЯ КАФЕДРИ ФІЛОСОФІЇ

УДК 161.1

МОЗГОВА Н. Г.,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії
НПУ імені М. П. Драгоманова

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛОГІКИ ЯК ФОРМАЛЬНОЇ НАУКИ

У статті розкриваються ідеальні та формально-логічні структури вербального мислення, примусова сила яких впливає з їх тавтологічності. Показано, що логіка вивчає логіко-вербальне мислення, яке разом із просторово-образним мисленням підлягає когнітивній еволюції.

Ключові слова: логіка, епістемологія, когнітивність, знаково-символічне мислення, просторово-образне мислення.

Не дивлячись на те, що логіка виникла ще у 4 столітті до Р. Х. та її методи протягом століть істотно змінювались, основна мета цієї науки лишалась незмінною – вона завжди залишалась вірною сама собі у дослідженні логічної послідовності людських думок. Логіка як наука здавен керувалась тим припущенням, що логічний вивід залежить лише від “форми”, тобто від способу зв'язку наших суджень і жодним чином не від їх конкретного змісту. З цього приводу П. Юркевич у своїх лекціях 1864 р. студентам Московського університету говорив наступне: “Ми міркуємо за законами мислення про все – про Бога, про світ, про всі речі, але якби перед нами з'явився будь-який інший світ, то й про нього ми би міркували за тими ж самими законами: настільки випадковим для мислення є його зміст” [1, арк. 177]. Сучасна некласична логіка не внесла у цей підхід жодних принципів змін – усі її розділи та напрями також ігнорують конкретний концептуальний зміст висловлювань (умовиводів) та оперують лише до їх логічної форми. Логіка, так само як і математика, не є такою наукою, яка спирається на експерименти емпіричної науки, що не можна сказати, наприклад, про фізику. В силу цих причин логіка не може виступати відображенням всезагальних відношень реального світу. Тому остання має безпосереднє відношення лише до нашого знаково-символічного мислення, а точніше лише до логіко-вербального мислення.

Отже, логіка – це насамперед наука про ідеальні та формальні логічні структури вербального мислення, примусова сила яких впливає з їх тавтологічності. Формули, які репрезентують будь-який логічний закон завжди є істинними, незалежно від будь-яких інтерпретацій їх змінних величин. Точніше кажучи, всі закони логіки виступають, за великим рахунком, логічними тавтологіями, які жодним чином неможливо ні довести, ні спростувати. Зрозуміло, що логічні тавтології є “порожніми” у тому сенсі, що вони не несуть когнітивної інформації про зовнішній світ. Але при цьому ці формалізми наповнені тією інформацією про ідеальне або “правильне” і вербально-репрезентоване мислення, яке забезпечує трансляцію істинних смислів “логічного шляху” від засновків до висновку. Завдяки цьому цей “логічний шлях” дозволяє виявити потенційно приховану когнітивну інформацію у концептуальних об'єктах.

Отже, ми починаємо керуватись логікою як інструментом нашого знаково-символічного мислення практично з того моменту, коли починаємо взагалі говорити. При цьому неважко помітити, що всі люди, як правило, міркують та розмірковують чисто інтуїтивно, не підозрюючи при цьому про існування якихось форм та законів мислення.

Чому це так? Насамперед тому, що в людських спільнотах, в яких домінуючим виступає знаково-символічне мислення існує певна генетично-вроджена налаштованість на використання переважно аналітичних стратегій обробки когнітивної інформації. Такі логічні правила як *modus ponens* та *modus tollens* являються алгоритмами мисленнєвих програм. Зрозуміло, що ці мисленнєві програми, так само як і природна мова, не виникають у готовому вигляді одночасно з появою виду *Homo sapiens* і в цьому сенсі не є нашим найдавнішим філогенетичним спадком, як наприклад, просторово-образне мислення. Дані мисленнєві програми формуються разом з відповідними когнітивними структурами у ході біологічної та культурної еволюції людських популяцій, у ході еволюції природної мови та насамперед у процесі поступової заміни домінуючого просторово-образного мислення на знаково-символічне (логіко-вербальне) мислення.

Отже, логіка вивчає ідеальні та формальні структури логіко-вербального мислення, яке разом із просторово-образним мисленням підлягає когнітивній еволюції. Створення ідеальних мисленнєвих схем, а також використання мови символів та формул для позначення відповідних структурних “формальних” одиниць у математиці – все це дозволило з часом конструювати абстрактні логічні обчислення. Разом з тим не підлягає сумніву, що по відношенню до нашого цілісного мислення, функціонування якого засноване на тісній взаємодії правої та лівої півкуль, з епістемологічної точки зору всі тавтології будь-яких логічних обчислень можуть розглядатись лише як ідеальні схеми. Саме тому логічні висновки, які здійснюються у відповідності з формальними схемами, далеко не завжди співпадають з нашим інтуїтивним розумінням і нерідко призводять до появи парадоксів. Справді, нерозуміння того факту, що логіка – це не емпірична “наука про мислення”, а наука про ідеальні, формальні структури нашого логіко-вербального мислення, яка, в силу свого ідеального та гіпотетичного характеру припущень, не завжди повинна йти за нашою інтуїцією, нерідко призводить до критики саме логічних формалізмів. Прикладом може слугувати наше недалеке минуле, коли радянські логіки та філософи наполегливо намагались створити так звану “діалектичну логіку”.

Зрозуміло також, що наше мислення в цілому не може бути “охоплене” лише логікою, бо ми міркуємо не лише у відповідності з логічними правилами та формальними схемами, але й за допомогою інших ідеальних структур, які носять далеко нелогічний характер, зокрема таких структур, які репрезентують причинно-наслідкові відношення, емпіричні узагальнення, гіпотези та припущення емпіричних наук. Крім того, ми активно залучаємо також ресурси нашого просторово-образного мислення, яке, як відомо, використовує неаналітичні стратегії переробки когнітивної інформації, що, у свою чергу, забезпечує цілісне розуміння об’єктивної дійсності, дарує нам творче натхнення та дозволяє відкривати обрії нового знання.

Виникає слушне запитання: що ж дає нам вивчення логіки як теорії формального мислення? Насамперед, це допомагає закріпити і розширити наші вроджені аналітичні здібності. І хоча ці вроджені здібності до аналітичного мислення скоріше що не зростають, але при цьому зростає можливість перевірити правильність наших міркувань і тверджень. Люди можуть свідомо чи несвідомо порушувати закони логіки (як, до речі, і правила граматики), які існують незалежно від нас. Але у випадку з граматикою ми ризикуємо лише залишитись незрозумілими для співбесідника, а незнання законів логіки може призвести до помилок значно серйозніших – до неадекватних та неадаптованих вчинків.

Слід також підкреслити, що математичні та логічні формалізми мають безпосереднє та пряме відношення лише до нашого лівопівкульного знаково-символічного мислення. На відміну від мислення просторово-образного, знаково-символічне мислення виступає у процесі пізнання як філогенетично вторинне, тобто воно має справу із символічно закодованими думками і породжує ідеальні поняття та концептуальні схеми, оперуючи своїми репрезентаціями за допомогою аналітичних стратегій. При цьому ідеальні та формальні структури знаково-символічного мислення “працюють” у “позамисленнєвій” реальності лише опосередкованим чином, а саме завдяки їх застосуванню до наших емпіричних знань.

Отже, математичні та логічні формалізми дозволяють виявити та розгорнути величезний масив прихованої інформації, яка потенційно перебуває в теоретичних об'єктах емпіричних наук, що дає можливість отримати нові висновки з наукових теорій та гіпотез, а в абстрактних, зокрема у математизованих галузях природознавства одержати інструментарій для створення нових наукових понять та концептуальних систем.

Література:

1. Юркевич П. Философские лекции и записки проф. Киевской академии и Московского университета, XIX в. Лекции по логике, читанные в 1864-65 акад. году, на 112 л. // Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – КДА 352 Л(Муз. 818 а). – № 16. – Арк. 777).

МОЗГОВАЯ Н. Г. ЭПИСТЕМОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛОГИКИ КАК ФОРМАЛЬНОЙ НАУКИ.

В статье рассматриваются идеальные и формально-логические структуры вербального мышления, принудительная сила которых вытекает из их тавтологичности. Показано, что логика изучает логико-вербальное мышление, которое вместе с пространственно-образным подлечит когнитивной эволюции.

Ключевые слова: логика, эпистемология, когнитивность, знаково-символическое мышление, пространственно-образное мышление.

MOZGHOVA N. G. EPISTEMOLOGICAL FEATURES OF LOGIC AS FORMAL SCIENCE

The article is devoted to analysis the ideal and formal-logical structures of verbal thinking, compulsive force of which follows from their tautology. Demonstrated that logic examines logical-verbal thinking, which is implicate cognitive evolution along with spatially-shaped thinking.

Keywords: logic, epistemology, cognition, sign-symbolic thinking, spatially-shaped thinking.

УДК 1 (091)

НЕМЧИНОВ І. Г.,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
НПУ імені М. П. Драгоманова

РОСІЙСЬКА РЕЛІГІЙНА ДУМКА ПРОТИ КАНТА

У доповіді аналізується ставлення російської релігійної філософії до спадщини Канта. Автор доводить, що неприйняття Канта російською думкою пояснюється неприйнятністю для неї головного постулату його філософії – моральний закон укорінено у самій людині, він не перебуває поза нею. Росіянами центр думки переноситься з автономного розуму до самої Істини, що підлягає розкриттю не філософського, а теософського розуму.

Ключові слова: Кант, російська релігійна філософія, моральний закон, свобода, природна необхідність, антиномії, трансцендентність, істина.

Першими російськими філософами були “любомудри”, російські шеллінгіанці. Гегель також був у великій пошані у тих росіян, котрі через “західництво” прийшли до соціалізму. А от ставлення до Канта у російській філософії часто було різко негативним. Й не тільки тому, що його філософію тут мало знали – у період його європейської слави у російських університетах філософію читали люди, котрі, м’яко кажучи, не дуже у ній розбиралися – що виписані з Європи німці, що їхні російські учні. У кращому випадку студентам згодували якісь компіляції з Ляйбніца, Канта, Фіхте та набагато менш відомих нині філософів. Втім, ім’я Канта стало відомо російській публіці ще у XVIII ст. У першій чверті XIX ст. росіяни читали його книжки в оригіналі та французькою мовою, з’являються й російські переклади. Але роману Канта з Росією не сталося. Ані у фізичному (підданім російської корони він був недовго), ані в інтелектуальному сенсі.